

Hagyományos és/vagy digitális olvasás?

Egy interjú vizsgálat eredményeiből¹

GEREBEN Ferenc

I. Bevezető

Az ezredforduló táján a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarán egy művelődés-szociológia órán megkérdeztem a hallgatóimat, véleményük szerint lehet-e szerelmes levelet írni e-mailben. A magam részéről meg voltam győződve arról, hogy nem, mert a gépen előállított szöveg – úgy véltem – nem rendelkezik sem a személyességnek, sem az intimitásnak a műfajhoz illő mértékével. Meglepetésemre a hallgatók (a lányok is!) magától értetődően mondtak igent. Akkor – bő tíz évvel ezelőtt – én még kézzel írtam a hivatalosságon kívül eső leveleimet, sőt a tanulmányaimat is. Azóta ez már megváltozott, és azon kapom magam, hogy ma már szinte minden számítógépen írok, kivéve, ha jegyzeteket, valamint ha karácsonyi üdvözlötletet vagy kondoleáló levelet írok – időskorú címzetteknek.

Érzékelhető, hogy írásbeliségünk egyre jobban elmerül a digitális kultúrában, mert igaz: e-mailben és a monitoron nagyon sok írásbeli műfaj elképzelhető, különösen a fiatalabb korosztályok számára, de azt még nem tudjuk, hogy milyen veszteségekkel jár a kézírás egyre terjedő felhagyása. (Például, mit tudnak megőrizni a jövő levéltárai az ezután következő nemzedékek levelezéséből?) A közelmúltban híre ment, az USA-ban azt tervezik, hogy az iskolából kiiktatják a kézi folyóírást, mert a gyerekek inkább a számítógép billentyűzetét használják írásra. Erre reflektálva nemrég *Hámori József* agykutató azt mondta a Kossuth Rádió egyik műsorában, hogy a kézírás szoros kapcsolatban áll agyi munkavégzésünkkel, és jobban emlékezünk egy szöveg mondandójára, ha kézzel készítünk róla jegyzeteket, mintha géppel írnánk.* (Erre a kérdésre, konkrétan a könyvolvasás vonatkozásában, később még visszatérünk.)

* Lásd még PLÉH Csaba: A webvilág kognitív következményei, avagy fényesít vagy butít-e az internet? = *Korunk*, 3. folyam, 22. évf. 2011. 8. sz. 9–19. p. <http://korunk.org/letoltolapok/Z-ZMKKorunk2011augusztus.pdf> [2012. 09. 10.]

2. Vázlatos helyzetkép a magyar olvasáskultúra jelenlegi állapotáról

Mielőtt kvalitatív mélyfúrásunk eredményeit ismertetnénk, összegeznünk kell, hogy mit tudunk a magyar olvasáskultúra helyzetéről. Jómagam kollégáimmal együtt évtizedek óta figyelemmel kísérjük a magyarországi, majd a határon túli magyar olvasáskultúra szociológiai eszközökkel feltárható főbb tendenciáit. Megfigyeléseinket számos publikációban tettük közzé.² A közlemények eredményeinek részletes ismertetésétől most eltekintenek, de néhány pontban összefoglalnám a vizsgálatok által észlelt legfontosabb változási tendenciákat, illetve a jelenlegi helyzet általam legfontosabbnak tartott elemeit.

1. A rendszerváltozás előtt úgy véltük, hogy a *demokrácia* (a „hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezete”) „*olvastatni*” fogja a társadalmat. Nem úgy lett: 1985 és 2000 között a felnőtt magyarországi népességben a soha semmit nem olvasók aránya 5-ről 12%-ra nőtt, a „mindent” (különféle periodikumot és könyvet rendszeresen) olvasóké pedig 18-ről 9%-ra csökkent.
2. Csökkent a (papíralapú) *sajtótermékek* különböző műfajainak olvasottsága is, főleg a napi- és havilapoké. (A rendszeres újságolvasók aránya 1964-ben 60% volt, 2005-ben pedig csak 43%.) Az ezredfordulón a határon túli magyarok mindhárom típusú sajtóterméket (napi-, heti és havilapot) nagyobb arányban olvasták, mint a magyarországiak.
3. *Az utóbbi évtizedekben csökkent a könyvolvasás intenzitása.* A hetvenes és nyolcvanas években még csak a könyvolvasás gyakorisága (ezzel párhuzamosan az olvasásra fordított idő) ritkult meg: a rendszeres (átlagosan havonként legalább egy könyvet) olvasók aránya az 1964-ben mért 23%-ról 2000-ben 12%-ra fogyatkozott. Azóta – a némileg ellentmondásos adatok miatt – csak annyit állíthatunk nagy valószínűséggel, hogy a rendszeres olvasók aránya nem olvadt tovább.
4. A tágabb értelemben vett *könyvolvasók* szá-

ma (tehát akik egy év alatt legalább egy könyvet elolvasnak) a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években lényegében stagnált (inkább egy picit nőtt, mint csökkent), a rendszerváltozás éveiben azonban elindult a lejtőn: az 1980-as évek derekán regisztrált 60–65%-kal szemben 2000-ben a felnőtt népességnek már csak 48%-a, 2005-ben 40%-a volt könyvolvasó. Vagyis Magyarországon a könyvolvasás kisebbségi tevékenységgé vált ellentétben a környező országok (különösen Erdély és Kárpátalja) magyarságával, akik az ezredfordulón még 60–70%-os arányszámokat produkáltak. Az ezredforduló után Magyarországon folytatódott (a határon túl pedig elkezdődött) a könyvolvasók arányának az apadása. A hazai felmérési módszerek eltérései miatt csak becsülni lehet a jelenlegi reális arányszámot: véleményem szerint a hagyományos könyvek olvasóinak aránya jelenleg Magyarországon a felnőtt népesség 40–45%-át teszi ki. (A határon túli magyarság esetében újabb reprezentatív adatok hiánya miatt ennek a becslésére nem vállalkozhatunk.)

5. Ami az *olvasmányok összetételét*, az olvasói érdeklődés és ízlés milyenségét illeti, összefoglalóan annyit mondhatunk, *a prakticzálódás és kommercializálódás* több évtizedes folyamata az ezredfordulóra markáns arculatváltást eredményezett. Míg a hatvanas években Jókai vezetésével a magyar (és világirodalmi) klasszikusok, a hetvenes és nyolcvanas években a „szocialista lektűr” képviselői (főleg Berkesi és Szilvási), a kilencvenes évektől pedig az amerikai bestseller-irodalom „nemzetközi nagymesterei” (Danielle Steel, Robin Cook, Dan Brown stb.) kerültek a felnőtt magyarországi olvasók érdeklődésének homlokterébe. Az ezredfordulón a határon túli (főleg az erdélyi) magyarság olvasáskultúrája magasabb színvonalúnak mutatkozott, mint a magyarországi: a határon túli olvasmányszerkezetben nagyobb hangsúlyt kaptak az irodalmi értékkel bíró (főleg klasszikus) olvasmányok és

általában a magyar szerzők, mint a hazaiak. Az ezredforduló utáni években a legolvasottabb szerzők magyarországi listáin mintha egy árnyalattal ismét nagyobb szerepet kaptak volna (esetleg a 2005. évi Nagy Könyv program átmeneti hatásaként) a jelentősebb irodalmi értéket képviselő szerzők, de a domináns vonulatot változatlanul az amerikai bestseller-irodalom jelenti. Az ezredforduló után végzett kisebb, lokális, illetve rétegvizsgálatok jelzései szerint a határon túli magyar olvasótáborban is érzékelhetővé váltak a kommercializálódás és az amerikanizálódás globálisnak mondható tendenciái.

6. El kell mondanunk továbbá, hogy a reprezentatív felmérések során önmagukat beiratkozott *könyvtári tagnak*, illetve *könyvvásárlónak* tartó felnőtt magyarországi válaszadók aránya az utóbbi két évtizedben csökkenő tendenciát mutatott. (Pl.: a felnőtt társadalom könyvtári tagjainak aránya a nyolcvanas évekig közel egyötödnyi volt, az ezredforduló táján ez alig több mint egytizednyire csökkent.) Ugyanígy a felmérések során „legutóbbi olvasmányként” regisztrált könyvek között is csökkent a könyvtárból kölcsönzött és a (frissen) vásárolt könyvek aránya, ugyanakkor az olvasmányok forrásai közül növekedett a családi könyvtárak, valamint a baráti kölcsönzés (és könyvajándékozás) szerepe. A házi könyvtárak állománya több évtizedes növekedés után az ezredforduló táján – az újabb generációk könyvgyűjtési aktivitásának csökkenésével – fogyatkozni kezdett. (Ez a könyv nélküli családok arányának némi növekedésében, és a nagyobb könyvállománnyal rendelkező családok hányadának csökkenésében jelentkezett.)
7. A szabadidős tevékenységek közül az utóbbi évtizedekben az olvasás legfőbb (és győztes) riválisa (különösen a kereskedelmi tévészés 1997-es bevezetése óta) a televízió volt, az ezredforduló óta pedig egyre inkább a *számitógép*, illetve az internet lett.
8. Az eddigi adatok a felnőtt (18 éven felüli népességre vonatkoztak), ami a *középiszkolás*

korosztályt és a *15–29 éves fiatalokat* illeti, a könyvolvasók (és napilapolvasók), valamint a rendszeres olvasók aránya körükben is csökkent, és csökkent az őket körülvevő házi könyvgyűjtemények kötetszáma is. A középiszkolások olvasói érdeklődésének és ízlésének alakulásában – az iskolai kötelezőkön kívül eső mezőnyben – a vizsgálatok a klasszikus értékek, nemzeti hagyományok visszaszorulását, a könnyed (és borzongató) szórakozási vágy előretörését észlelték. A tízen- és huszoneves fiatalok ugyanakkor nagy lépéseket tettek az elektronikus adathordozók meghódítása felé: 2008-ban már 84%-uk volt internethasználó, 74%-uk rendszeresen élt a drótposta lehetőségeivel, közel fele részük pedig chetelt és fórumozott.

9. Bár a legutóbbi években *pozitív részeredmények is* adódtak (a 2009-es PISA nemzetközi kompetencia-vizsgálata során a 15 éves magyarországi diákok körében a szövegértési mutatók korábbiakhoz mérten számottevő mértékben emelkedtek; a rendszeres könyvolvasók kicsiny tábora az utóbbi években nem csökkent tovább, talán némileg emelkedett is), jól érzékelhető, hogy a hagyományos könyv- és olvasáskultúra presztízse, mutatóinak alakulása degresszív tendenciákat rajzol ki.

Felmerül a kérdés, hogy ebben a lefelé irányuló folyamatban mekkora szerepet játszik általában az írásos-olvasásos közlésmód jelentőségének (a társadalom értékrendjének és életmódjának megváltozása által motivált) csökkenése, illetve az a lehetőség, hogy az írásos szövegeket közvetítő médiumok nagymértékű átalakulása, paradigmaváltással felérő eszköz-gazdagodása³ a változóban lévő olvasási jelenségek egy részét „elnyelik” a jórészt még hagyományos olvasási szokásokra „beállított” kutatói tekintet elől. Természetesen a két tényező együttes jelentkezése sem kizárt (sőt erősen valószínűsíthető), ezért valójában a kérdés mindkét oldalát vizsgálni kellene. Ennek legadekvátabb formája egy probléma-érzékeny, az eddigiéknél differenciáltabb (a régi és az új olvasási szokásokra egyaránt

nyitott) kérdésfeltevésekkel operáló országos reprezentatív kérdőíves felmérés lenne. Mostani kutatásunk egy ilyen széles körű felmérés előmunkálataként is felfogható.

3. A vizsgálatról

Mivel az olvasás jelenségét tényfeltáró jelleggel, a maga életszerű összetettségében, s nem kategóriák, zárt kérdések előre gyártott *itemjeivel* kívántuk most vizsgálni, kézenfekvőnek látszott a mélyinterjú megközelítés. A mélyinterjúkkal annak a társadalmi csoportnak a képviselőit céloztuk meg, amelyről az eddigi reprezentatív felmérések egybehangzóan bizonyították, hogy a digitális szakadék aktív oldalán állnak, vagyis fiatalok és magasan kvalifikáltak.⁴ (A hivatkozott felmérések arról is vallanak, hogy az internethasználókat nemcsak demográfiai, hanem világszemléleti és értékrendi különbségek is elválasztják a nem használóktól. Példának okáért az internethasználók az átlagosnál pozitívabb szemléletűnek, nyitottabbnak és szekularizáltabbnak stb. mutatkoztak.)

Az interjúkészítők többnyire a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egykori vagy jelenlegi szociológus hallgatói voltak.⁵ Arra kértük őket, hogy a 18–45 éves korcsoportokból válasszanak maguknak olyan interjúalanyokat, akiknél folyamatban van a felsőfokú végzettség megszerzése (vagyis főiskolai vagy egyetemi hallgatók), illetve főleg olyanokat, akik diplomájukat már meg is szerezték – tehát olyan személyeket, akikről alaposan feltételezhető volt az *olvasás digitális formáinak használói szintű ismerete*. Arra is felszólítottuk az interjúkészítőket, hogy a megadott kereteken belül igyekezzenek fiatalabb és idősebb, férfi és nő, valamint humán- és reál-végzettségű interjúalanyokat egyaránt megszólaltatni. A vizsgálatot alapvetően a fővárosban folytattuk, de sikerült néhány vidéken élő fiatallal is interjút készíteni.

Az interjúk irányított beszélgetések voltak, ezen belül az információszerzés forrásainak, a számítógép és az internet otthoni meglétének, használá-

latának kiderítésére kérték fel az interjúkészítőt. Majd az olvasási szokások feltérképezése következett: mind a sajtótermékek, mind a könyvek olvasása során egyaránt rákérdezve a hagyományos és a digitális olvasási módokra. Külön nyomasztó tárgya volt az „e-könyv” fogalma: ki mit ért rajta, milyen változatával találkozott? Végül – az olvasmánybeszerzési szokások és az audiovizuális médiumok használatának megbeszélése után – egy kis értékszociológiai „zárótétel” következett: az interjúalany vallott arról, miket tekint az élet legfontosabb dolgainak.⁶

A háromnegyed órától a másfél óráig terjedő mélyinterjúk *2010 novemberében és decemberében* készültek. A *17 interjúalany* közül 9 volt a nő és 8 a férfiak száma. Többségben voltak a fővárosiak, de a 11 budapesti mellett 6 fő a vidéki (dunántúli és alföldi) városokat (sőt falvakat) képviselte. Életkor szempontjából a huszonévesek voltak némi túlsúlyban (9 fő), a harmincasokat 7 fő, a negyveneseket pedig csak 1 fő képviselte, vagyis vizsgálatunk homlokterében inkább a fiatalok, mint a fiatal középkorúak álltak. Az interjúalanyok mind főiskolát vagy egyetemet végzett diplomások, illetve (3 fő) egyetemisták vagy főiskolások voltak.⁷

4. Informálódási szokások

(„Az első az, hogy beütöm a Google-ba!”)

Interjúink első témája az információk beszerzésének módja volt. A beszélgetés során igyekeztünk elkülöníteni a praktikus, hétköznapi, lexikális információk, valamint az értelmiségi munkához szükséges szakmai, tudományos információk beszerzését.

A 17 interjúalany csaknem egybehangzó állítása szerint a hétköznapi, praktikus információk elsődleges forrása számukra a világháló, amelyhez egyébként mindannyiuknak megvolt az elérési lehetősége. Egy informatikus interjúalanyunk (17. sz.) a köreikben sűrűn emlegetett angol mondást idézi: „*Google is your friend, Wikipedia is your girlfriend!*” Először ismerkedjünk meg néhány tömör és markáns véleménnyel. (Az

alábbiakban az interjúk szövegét kurzív szedéssel, azon belül a kérdéseket félkövér betűkkel különítjük el a tanulmány elemző részétől. Az interjúk szövegében a zárójel nélküli három pont az elbizonytalanodó, be nem fejezett közlést, a szögletes zárójelbe tett három pont a kihagyott szövegrészeket jelzi.)

Nézzük meg például egy 40 éves közalkalmazott férfi (3. sz.) választát:

„Leggyakrabban az internetet használom. Nekem, amik praktikus információk, azok utazással, ügyintézással (...) kapcsolatos dolgok, amik esetlegesen változóak. Ezeket az interneten szoktam megnézni, máshol igazából nem is lehet megtalálni őket, vagy sokkal nehezebben elérhetőek. Úgyhogy végül is azt mondhatom, hogy szinte minden olyan információt, ami a hétköznapokhoz kötődik, azt majdnem csak kizárólag az interneten keresem. Mert most már meg lehet mindent találni.”

A 12. sz. interjúalany (38 éves férfi, egyetemi oktatásszervező) véleménye:

„Hát, alapvetően most már az internetről. Ha valamire kíváncsi vagyok, akkor legelőször beütöm a keresőbe, és ott próbálok válogatni. „Lexikont” is, előfordul, hogy keresgélek benne, de alapvetően az internet. Szinte bármilyen természetű információról van szó, az első az, hogy beütöm a Google-ba.”

A 24 éves pszichológus nő (4. sz.) válaszába némi furcsa mellékíz keveredik: főleg akkor érzi adekvátnak az internetes információkeresést, ha nem elsődleges szempont a megbízhatóság:

„Praktikus, hétköznapi információk esetén mindenképpen az internet az első. Általában ilyenkor gyorsan kellene az információk, és nem biztos, hogy pontos adatokra van szükségem, így bátran használom az internetet.”

Külön figyelmet érdemel, hogy elgépiesedett világunkban – még fiatal szakemberek körében is – mennyire megmaradt az interperszonális informálódás szokása. Egyúttal az interjúalanyok rámutatnak a világháló fő előnyeire (pl. gyorsaság), de problematikus oldalára is (például, hogy túl sok az információ).

Nézzünk meg az 1. sz. interjúalany (24 éves egyetemi hallgató) választát:

„Hát egy, mert nagyon gyors. Otthon van, ugye internetelésünk. Kettő pedig: van a Google nevű keresőoldal, ami konkrétan minden információt pillanatokon belül megtalál, és azon belül is tudok böngészni. Úgyhogy nehéz nem találni megfelelő információt, ott információdömping van, szó szerint. Nem alig találsz, hanem éppen túl sokat találsz.”

A 7. sz. interjúalany (egy 20 éves fővárosi egyetemista fiú) már első megközelítésben is differenciált képet ad információs hálójáról, s azon belül a világháló általa igénybe vett szolgáltatásairól:

„Ha információra van szükséged, akkor hová fordulsz?”

„Az interneten tájékozodom. Újságokban, napilapokban – ha pletykára vagyok kíváncsi, akkor napilapokban. Interneten blogokat olvasok vagy hír site-okat: Indexet, Origót. Ha közösségi élettel kapcsolatos információra van szükségem, akkor Facebookot használok.

Vannak válaszadók, akik már a praktikus informálódási szakaszban is említést tesznek a könyvekről, igaz, hogy alárendelt szerepben. Például egy 27 éves egyetemi tanársegédnő (13. sz. interjúalany):

„Én nagyon sokat ülök a számítógép előtt. Gyakorlatilag, hogyha megvan rá a lehetőségem és nincsenek óráim, akkor egész nap. Egész nap megy a gépem, ilyen-olyan formában. Pont ezért az elsődleges információs forrásom is az internet. Mindenféle szempontból, szóval akár órákra készülök, akár a hírekről, eseményekről, de alapvetően én az internethez fordulok. Nagyon sok könyvem van otthon, ilyen szempontból azokat is elő szoktam venni, de hogyha gyors vagy azonnali információ kell, akkor mindenképpen csak az internet.”

Találkoztunk olyan tájékozódási stratégiákkal is, amelyek – főleg, ha már nemcsak a praktikus hétköznapi, hanem a műveltség-gyarápítással, munkával kapcsolatos szakmai informálódási szokásokkal is számolunk, amelyek a hagyományos írásbeliség eszközeinek, a szaklapoknak, szakkönyveknek, könyvtáraknak, és ismét a személyközi kapcsolatokból származó információknak is jelentős szerepet juttat – az internet mellett. Ilyen például a 9. sz. interjúalany (33 éves férfi, aki egy dunántúli faluban szakiskolai tanár):

„A műveltségbeli kérdéseknek hol nézel utána?”

„Ez is szintén ugyanaz. Könyveket és internetet, és fele-fele [...]”

„Tanuláshoz szükséges információkat honnan szerzed?”

„Vagy szakkönyvtárak[ból] vagy ismerősök[től], az adott területen jó tapasztalattal rendelkezők[től], és internet[en].”

A következő interjúalanyok válaszában már a könyvtárak is a tájékozódás fontos részévé válnak. A 10. sz. interjúalany (20 éves nő, egy vidéki tanítóképző főiskola hallgatója):

„Ha lexikális információra van szükséged, milyen forrásokat veszel igénybe?”

„Vagy az internetet, ugye az a leggyorsabb vagy pedig szintén a könyvtárban, ha tudom, hogy milyen könyvben kell keresni, illetve amelyik éppen közelebb van.”

„Ez milyen arányban oszlik meg: az internetezés és a könyvtár?”

„Hát, fele-fele arányban.”

„Ha valamilyen műveltségbeli kérdéssel van szó, hol nézel utána az információnak?”

„Műveltségbeli kérdés?[...] Könyvtárban, abban biztosan inkább [...]”

„Ilyenkor magad használod a katalógust vagy szoktál segítséget kérni?”

„Általában magam használom, és ha csak nagyon-nagyon nem találok valamit, végső esetben szoktam a könyvtáros segítségét kérni.”

„Ha valamilyen tanuláshoz szükséges információra van szükséged, honnan szerzed be?”

„Vagy az internetről, az intézeti tanszék honlapjáról, ha van ott ilyen jellegű jegyzet vagy egyéb internetes oldalakon, amikre rátalálok, vagy ha van egy adott könyv_megadva, akkor könyvtár [...]”

A 11. sz. interjúalany (22 éves nő, vidéki egyetem mesterszakos hallgatója) elsődlegesen az internet híve, de a kérdések nyomán az is kiderül, hogy inkább a papíralapú olvasmányokat kedveli, illetve „kettős taktikát” követ: a világhálón kikeresett olvasmányt könyvesboltban vagy könyvtárban szerzi be:

„Hogyha hosszabb tanulmányt vagy könyvet kell olvasni, én azt szeretem papíralapon, mert nem szeretek gépről olvasni, kiböngészni, mondjuk ilyen pár oldalt, akkor azt letöltöm, elolvasom. Meg tulajdonképpen ilyen kettős, mert hogy kikeresem az interneten, hogy hol található meg, és akkor úgy megyek el a könyvtárba vagy a könyvesboltba. Viszont, ha egy olyan könyv, amit szeretnék megvenni, akkor általában interneten utána keresek, hogy melyik könyvesboltban van.”

„Amúgy hány oldal az, amin felül már nem szeretsz monitoron olvasni, hanem inkább kinyomtatod vagy megszerzed papíron?”

„Ilyen négy-öt oldal. Annál többet nem nagyon szeretek. Igazából nem is nagyon tudok, vagy hogy így jobban fáraszt, meg én szeretem a lényegét egyrészt kiemelni, amiből tanulmányt olvasok, és akkor ki tudom emelni. Másrészt fárasztó, hogy így nem látom át, hogy így ki van nagyítva, és ott van az a betűhalmaz [...]. Nem látom át a dolgokat! Tehát én így négy-öt oldalt azért már szeretem kinyomtatgatni.”

A fenti interjú egyébként egy fontos újabb szemponttal is gazdagította a képet. A 22 éves egyete-

mista lány, aki nyilván bőven el van látva olvasnivalóval, a 4–5 oldalnál hosszabb olvasmányt azért szereti papíron olvasni – azon kívül, hogy vizuálisan is ki akarja emelni benne a lényegét –, mert a monitoron csak fárasztó betűhalmazt lát, és nem látja át az olvasottak lényegét, és talán nem belemagyarázás – ha úgy fogalmazzunk –, hogy nem látja át a mű egészét. (A 11. sz. interjúalany érdekes gondolatát most raktározzuk el magunkban azzal a szándékkal, hogy később még visszatérünk rá!)

Nézzük meg, hogy egy különleges foglalkozású ifjú hölgy (a 16. sz. interjúalany iparművész) információszerzési stratégiája milyen pillérekre nyugszik:

„Nagyon sokszor az internethez fordulok. De van olyan is, hogy nem az internethez, hanem könyvtárakhoz is. A Szabó Ervin Könyvtárhoz, az Iparművészeti Egyetem könyvtárához, ez elég jó minőségű, eléggé jól felszerelt, úgyhogy ott szoktam kutakodni. Akkor a Néprajzi Múzeumnak is nagyon jó könyvtára van. Ott is, és az Iparművészeti Múzeumnak is nagyon jó könyvtára van. Például a munkámhoz ott készítettem vázlatokat.”

„Műveltségbeli információ? Tehát, ha művelődni szeretnél, hová fordulsz?”

„Az is inkább a könyvtár, meg a könyvek. Tehát nem a szaklapok, hanem inkább a [...], tehát az is a könyvtár. Meg a házi könyvtárunk elég nagy, úgyhogy ott elég sok mindent megtalálok.”

„Nem tudom mennyire aktuális a tanuláshoz szerzett információ, de gondolom neked is kellett?”

„Ez úgy volt, hogy amikor kiadtak egy témát, akkor elkezdtünk gyűjteni. Az adott témához általában az internetről szoktunk gyűjteni anyagokat, mint például az adott trendet vagy a színvariációkat. Az illusztrációhoz általában a netet használjuk.”

Érdeemes még megnézni néhány informálódással kapcsolatos véleményt. A 2. sz. interjúalany (30

éves közgazdász férfi) részletezte, hogy milyen típusú információk esetében fordul internethez, és mikor inkább könyvekhez. Itt – némileg más megközelítésből – ismét visszatér a könyv „egészségességének” már korábban is felbukkanó gondolata:

„Vannak olyan típusú könyvek, tankönyvek, amelyek egy meghatározott témakörben jól összeszedett képet, leírást nyújtanak bizonyos témákról. És ha tudom, hogy nekem csak az kell, és nem pedig mindenféle vélemény, fórum vagy csak egy-két mondat, hanem egy átfogó tanulmány kell, akkor inkább a könyvhöz fordulok. Habár, természetesen a neten keresztül is lehet könyveket olvasni, vagy hallgatni[...].”

A 3. sz. interjúalany (40 éves közalkalmazott) ismét a megbízhatóság kérdését hozza be az internet és könyvek információs értékének összehasonlításába, mégpedig az utóbbiak javára. De egyúttal arról is vall, hogy munkáját viszont szinte teljesen a neten végzi:

„Az internet ilyen szempontból szerintem nem feltétlenül annyira megbízható, mint mondjuk [a] hivatalos kiadványok, könyvek. Nekem az elsődleges forrás ilyen [lexikális] információknál papíralapú, tehát [a] nyomtatott anyagok adják. Mindenekelőtt a könyvek, tanulmányok, és ezután jön esetlegesen az internet, de hát, oda sajnos sok minden olyat fel lehet tenni, ami esetleg nélkülözi a megfelelő szakmai alapokat, a megfelelő szakmai vagy tudományos háttérrel.”

„A műveltségbeli információk esetén milyen forrást használasz?”

„Azt hiszem, hogy talán mindkettőt. Tehát általában könyveket is, akárhol vannak, tehát könyvtár[ból] vagy megveszem őket vagy valakitől kölcsön kérem [...].”

„A munkám java részét az interneten végzem, mármint úgy, hogy az interneten keresztül férünk hozzá szerverekhez, amin a munkánkat végezzük.”

Egy vidéki középiskolai tanárnő (5. sz.) pedig azt részletezi, hogy oktató munkájához milyen

nagy segítséget jelent az internet, illetve a számítógép:

„Számítógépes tananyagokat csinállok a tantárgyaimhoz. Powerpointos prezentációkat csinállok. Olyan tantárgyaim is vannak, amikhez nincsen tankönyv. Nekem kell a netről összehűgészni az anyagokat, ami kell hozzá. Aztán olyan oldalakat is szoktam használni, amiken animációk vannak. Földobom vele a powerpointot olyan mozgó dolgokkal, amiket szeretnek a gyerekek. Olyan feladatok is vannak, amiket órán meg lehet csináltatni a gyerekekkel, ahol „pakolj ide” feladatok vannak; ezeket az SDT-Sulinetről szoktam leszedni. [...] Kísérletbemutatás, amit amerikai honlapokról szedek. A szöveget a gyerekek nem értik, azt le kell halkítanom.”

Zárjuk le az információszerzési szokások példatárát egy olyan interjúrészzel, amely a jövő esélyeit is latolgatja. A 13. sz. interjúalany egy vidéki egyetem tanársegédje, aki hallgatói internethasználatáról is beszél:

„Azt szoktuk mondani például a hallgatónak, hogy csak arra lehet hivatkozni az internetről, aminek van szerzője és van címe. Ez a minimum. [...] Remek plágiumokat olvasok a vizsgaidőszakokban. [...] Azt tudom, hogy használják, és akarom is, hogy használják, hogy [...] nézzenek utána, gyűjtsenek az interneten anyagot, mert olyan lehetőséget engednek ki a kezükből, hogyha nem értenek hozzá, amit azt gondolom, hogy nem engedhetnek meg maguknak. A másik pedig, hogy ez lesz a jövő!”

„Hogy gondolod, hogy ez lesz a jövő? Milyen szinten lesz ez jövő? Száz százalékban átveszi a könyvek szerepét vagy kisebb mértékben?”

„Nem hiszem, hogy átveszi a könyvek szerepét, de biztos, ahogy eddig is megbolygatta, ezután is meg fogja bolygatni a könyvek jelenlétét az életünkben, de azt gondolom, hogy mehet a kettő egymás mellett. Szóval, hogy mind a kettőből kivehetjük azt, ami jó, és elhagyhatjuk azt, ami rossz.”

Interjú tapasztalataink összefoglalásául el-

mondhatjuk, hogy a fiatal, illetve fiatal közepkorú értelmiség informálódási szokásai erősen internet-centrikusnak tűnnek, főleg ami a hétköznapi praktikus információk beszerzési módját illeti. De erőteljes internethasználatot indukál a munkavégzés, illetve tanulás is. Mindez nem jelenti azt, hogy az információszerzés interperszonális, valamint hagyományos írásos forrásai (szaklapok, könyvek, lexikonok, könyvtárak, könyvesboltok, stb.) ne játszanának továbbra is jelentős szerepet a megkérdezett diplomások életében. Válaszaikban a netes tájékozódás legfőbb előnyeként a gyorsaság jelent meg, de kibontakoztak hátrányai is: a megbízhatósági deficit, az információk nyomasztó és szinte áttekinthetetlen tömege, az egyes opusok egészben való megragadásának lehetetlensége, stb. A vizsgált réteg képviselőinek informálódási struktúráját sajátos kettősség jellemzi: jelentősen előrehaladtak a szerintük a jövő útját jelentő digitális technikák felé, de ugyanakkor még jól érzékelhetően kötődnek az ismeretszerzés hagyományos személyközi és papírra nyomtatott formáihoz is.

5. Sajtóolvasás

(„Jó ideje csak elektronikus formában olvasom őket...”)

Az előzőekben is többször szóba került a sajtótermékek (főleg a szaklapok) olvasása, de ez beszélgetéseink külön témáját is képezte. A vonatkozó interjúrészzel szemléltetni szeretnénk a sajtóolvasás különböző típusait. Az egyik markáns típus, amikor a nyomtatott sajtó helyét már szinte teljesen betöltötték a digitális hírportálok.

A 15. sz. interjúalany (26 éves férfi villamosmérnök) ebbe a kategóriába tartozik:

„Ilyen dolgok, a sajtó, nekem jelenleg most már szinte csak ilyen digitális, internetes híroldal, főleg az Index olvasása. Érdekes, hogy gimnazista koromban nem volt így, ez valószínűleg egyrészt azért volt így, mert [...] akkor még nem volt se

számítógépem, illetve nem volt internet, mert szerintem akkor még nem is volt annyira elterjedt. Illetve, a gimnáziumban és az egyetem elején, sokat tudtam bemenni az iskolai könyvtárba, illetve az egyetemi könyvtárba, ahol ki voltak téve, az aktuális napilapok, [...] és akkor átolvastam a Magyar Nemzetet, és a Nemzeti Sportot. Mostanság, még két-három éve az édesapám vett Magyar Nemzetet hétvégénként, és amikor szombat reggel otthon voltam, és megtaláltam az újságot, akkor volt, hogy belelapoztam, de ez már szinte teljesen eltűnt. [...] Valahogy jobb érzés effektíve átolvasni valami kézzelfogható dolgot, [...] hogyha megfoghatom a kezembe, [...] mégiscsak ki van nyomtatva, meg valahogy jobban esik kinyomtatva olvasni. Az interneten ide-oda görgethetek, ide váltok, oda váltok, nem olvasom végig, tehát az sokkal inkább sőt, néha túl[ságosan is] szabad. Nem tudom, [...] hogy merre menjen a szemem, vagy mit olvassak végig, vagy hol, mikor lesz vége, [a nyomtatottnál] ott én döntöm el. És jobbnak vagy [...] tartalmasabbnak, igen inkább tartalmasabbnak tartom, ha kinyomtatott dolgot olvasok, de ez már kvázi eltűnt, és csak az interneten tájékozodom a sajtó dolgairól.”

A fenti válasz külön érdekessége, hogy időbeli metszetet kapunk az interjúalany sajtóhoz való viszonyáról, és nyomon kísérhetjük érdeklődésének lecsupaszodását egy-két hírportálra. És ami külön figyelemre méltó, hogy a már letűnt világhoz tartozó nyomtatott sajtót kézzelfoghatóbbnak, sőt tartalmasabbnak találja az elektronikus közleményeknél. Ez utóbbiaknál ugyanis nagy csábítást érez arra, hogy csak bele-belekapjon a szövegbe, és ne olvassa végig.

Vannak, akik munkamegosztást alkalmaznak az elektronikus és nyomtatott sajtótermékek között: a napi híreket az előbbi módon, a hetilapokat és folyóiratokat pedig hagyományos formában olvassák, mint pl. a 6. sz. interjúalany (35 éves pénzügyi szakember):

„Van kedvenc hírportálad?”

„Igen, az Index.”

„Azért mást is meg szoktál nézni?”

„Igen, ami nekem a gyorselérésű sávban van: Index, Portfolio, Origo, Napi Gazdaság, Inforádió, Figyelőnet, Stop és Hírszerző.”

„Akkor elég széles skálán olvasgatsz a híreket.”

„Igen.”

„Azért újságot is szoktál olvasni?”

„Napilapot nem, csak interneten, tehát a Portfoliót és a Napi Gazdaságot az interneten. Hetilapot azt igen: HVG, Heti Válasz, Magyar Nancs minden héten, és az IPM-et havonta.”

A sajtóolvasás következő kategóriája szintén vegyesen, azon belül kiegyensúlyozottan olvas hagyományos és digitális formában sajtót, de a választóvonal nem az egyes sajtótermék-típusok (napilap, hetilap stb.) között, hanem azokon belül húzódik, mint például a 16. sz. interjúalany (27 éves iparművésznő) sajtóolvasási gyakorlatában:

„Ha összességében nézed a sajtóolvasási szokásaidat, az inkább digitális vagy inkább papíralapú?”

„Egyenlő arányban van nálam. Tehát például a híreket ugyanannyira nézem interneten, mint a papíralapú sajtót. Kb. egy szinten van. Az internet sokkal egyszerűbb, de nem szeretem annyira. Sokkal jobban szeretek újságot [a] kezembe venni. És ha érdekes cikk van benne, akkor elviszem magammal, akkor ott van a táskámban, és bárhol elővehetem. Viszont, ezért nem fogok laptopot cipelni, hogy olvassak.”

„És szerinted mi lesz a sajtótermékek jövője?”

„Szerintem nem fog megszűnni, de biztos, hogy csökkeni fog az érdeklődés, meg a kereslet is rá. Mert már mindent meg lehet kapni az interneten. Most már azért mondhatjuk, hogy Magyarországon már majdnem minden háztartásban van internet. Úgyhogy ez szerintem, ki fogja szorítani a papíralapú sajtót. De [...] a könyvek nem

fognak kihalni. Beszélgettem a saját korosztályommal, és ők is azt mondták, hogy [...] jobban szeretik a papíralapú könyvet olvasni, mert a számítógépnek ez a fénye, ez nagyon zavarja a szemet! Elég sok a szemkárosodás, hogyha sokáig olvasnak így könyvet. Úgyhogy ilyen szempontból a könyv, az meg fog maradni!”

Elvileg lenne még egy kategória a sajtóolvasási szokások tipológiájában, ahová azok kerülnek, akik (majdnem) minden általuk olvasott sajtóterméket *hagyományos*, papíralapú kivitelben fogyasztanak. Ez a típus azonban vizsgálati csoportunkban *nem akadt képviselőre*. Gyanítható, hogy korosztályukban és a hozzájuk hasonló képzettségű (városi) rétegekben hasonló tapasztalatra tenne szert egy széles körű, reprezentatív vizsgálat is.

6. Könyvolvasási szokások

(„Szürkébbnek tűnik az, hogy elolvasol egy könyvet...”)

Az előző fejezet utolsó interjúrészletében már megjelenik a könyv, és a könyv jövőjének – egyébként nagyon bizakodó – megítélése. Kutatásunk központi témája a könyvolvasás volt: a könyvolvasás mennyisége, az olvasói érdeklődés fő irányai és természetesen a két rivális, a hagyományos, nyomtatott és a különböző elektronikus adathordozókon megjelenő virtuális könyv versengésének jelenlegi állása – mindez az olvasóközönség egy speciális csoportjában, a fiatal értelmiségiek körében. A 17 interjúalany olvasói profilja meglehetősen változatos volt. Annak megfelelően, illetve annak ellenére, hogy mind diplomások (vagy diploma-várományosok), akadnak közöttük könnyvmolyok és alig olvasók egyaránt.

Nézzünk meg közelebbről néhány szorgalmas olvasót, például az 1. sz. interjúalanyt (24 éves nő), aki vidéki egyetemi hallgató:

„Én nagyon sokat olvasok. Megint attól függ, hogy kihez képest, de szerintem nagyon sokat [...]. Ez azért van, mert egyrészt sokat utazok,

és utazás közben mindig olvasok. Másrészt pedig [...] mindig elalvás előtt is olvasok. Naponta legalább egy-két órát. Az, hogy milyen témákban, változó, attól is függ, hogy tanuláshoz kell-e olvasnom vagy egyszerűen azt olvasok, amihez épp kedvem van. Legszívesebben szépirodalmat olvasok. Ezen belül is a klasszikus könyvek szinte mindegyikén átrágtam magamat. Jelenleg teljesen szerelembe estem Robert Merle irányába, [...] de szeretem a fantasy világát is. De nem a gagyit.”

A szociológia szakos egyetemi hallgató valóban sokat olvas, főleg *szépirodalmat*, no meg *ezoterikus*, *pszichologizáló* és *történelmi* könyveket és az újabb kor jelenségeként *idegen nyelvű* irodalmat is. Rendhagyó vonása, hogy szereti a terjedelmes regényeket, s ennek jegyében – szintén rendhagyó módon – még *Tolsztojt* is szívesen olvassa. Magyar írókról nem esett szó a kedvelt szerzők között.

A következő interjúrészletben a 4. sz. interjúalany (24 éves pszichológus nő) ugyancsak „könyvfalónak” mondja magát:

„Világéletemben könyvfaló voltam, diákként egy nyár alatt legalább tíz könyvet elolvastam. [...] A műfaj és a szerző abszolút hangulatsfüggő. Persze nekem is vannak kedvenceim: Coelho, Jane Austen, Steinbeck. Nagyon szeretem a női sorsokról szóló könyveket: Bovaryné, Effi Briest. Nagy kedvencek a mostani népszerű kötetek, a Harry Potter, az Alkonyat-sorozat. Ha nagyon fáradt vagyok, akkor általában ezeket olvasom. [...] Attól nem leszek jobb ember, ha elmondhatom magamról, hogy minden szépirodalmi könyvet olvastam. Műveltebb leszek, de nem jobb! Sok olyan szépirodalmi könyv van, ami tele van gonoszsággal, és „leház”. Ilyen szempontból nekem fontosabb a tartalom, mint a forma! [...]”

„Viszont a magyar szerzőket nem szerettem. Ez nem mindegyikre érvényes, inkább a klasszikusokra. Mikszáthttal ki tudtak volna üldözni a világból! Bizonyos kötelező olvasmányokat kényszerűen olvastam el, de csak a magyar

kötelezőket. Pedig lehet, hogyha most újra olvasnám, akkor megszeretném. [...] Akkor már inkább Szerb Antal, Kosztolányi vagy egy mai, Schäffer Erzsébet.”

A fenti részlet is egy messze a magyar átlag felett olvasó női interjúalanytól származott. Nő és pszichológus mivolta egyaránt motiválhatta a női sorsok iránti olvasói érdeklődésre. Kedvencének, Paulo Coelho-nak a neve a 17 interjúból ötben szerepel a kedvelt írók sorában, ezzel vizsgálati csoportunknak – Szabó Magdát és Márai Sándort megelőzve – Coelho lett az író-favorites. Figyelemre méltó, ahogy huszonéves pszichológus interjúalanyunk *elhatárolódik a régebbi magyar irodalomtól*. Sajátos, ahogy a „tartalom és forma” esztétikai kategóriákban a műveltséget és a moralitást ütközteti azt állítva, hogy sok olyan irodalmi alkotás van, amely az általános műveltséghez hozzátartozik ugyan, de tele van gonoszszaggal, és ezáltal „*lehúzza az olvasóját*.” (Vajon mit tanult az ifjú hölgy a középiskolai irodalomórán vagy az esetleges művészetpszichológia szemináriumon a *katarzisz* fogalmáról?)

Talán nem véletlen, hogy harmadik sokat olvasó interjúalanyunk (14. sz.) ugyancsak nő (és egyetemi hallgató):

„Hát, rengeteget olvasok, mert napi három-négy órát. Nem egyhuzamban, de [az] biztos, hogy olvasok. Szerencsére vagy sajnós, gyorsan is olvasok, tehát ez nekem nem jelent problémát. Főleg az ilyen krimi szeretem, egy kis ilyen szerelmi szállal vegyítve, vagy nem tudom. De végül is, bármilyen könyvet szívesen olvasok, mert tényleg nagyon szeretek olvasni. Tehát nekem mindegy, hogy mit adnak a kezembe, leülök és el fogom olvasni. [...] Nem szeretek kötelezőből olvasni. Tehát akkor is egy kicsit [...] megjutalmazom magam, hogy nem baj, el kell olvasni a kötelezőt, de utána még olvashatok a kis könyvecskémből [...].”

„Kik azok a szerzők, akiktől szívesen olvasol?”

„Így nagyon nehéz szerzőket mondani. [...] A

kedvencem, az mindenekelőtt Paul Coelho [...]. Őtőle mindent elolvastam, az összes könyve meg is van, de ugyanúgy ott van Dan Brown, a Da Vinci kódnak a szerzője. [...] Tőle is mindent így elolvastam, [de] teljesen különbözik [...]. Ott vannak például még a Rejtő-könyvek, amik iszonyatosan jók és felüdítőek. [...] Szégyellem egy kicsit, de a magyar írók felé nem vonzódok, tehát inkább a külföldi irodalmat részesítem előnyben. Nem tudom, hogy ennek mi az oka, nem tudom. Ami a magyarokból kötelező volt, azokat ugye, elolvastam, de úgy önmagamtól biztos, hogy nem olvastam volna.”

Az olvasásszociológia régi tapasztalata, hogy az olvasás mennyisége és minősége egyenes arányosságban áll egymással, vagyis a sokat olvasók általában nívósabb könyveket és jobb ízléssel olvasnak. A fenti interjúrészlet meggyőzhetett minket arról, hogy ez a tétel – mint minden társadalomtudományi törvény – csak tendenciaszerűen és erős kivételekkel érvényesül. A „nekem mindegy, hogy mit adnak a kezembe, el fogom olvasni” típusú *könyvfaló magatartás nemcsak a könyv iránti elkötelezettséget, hanem – felnőtt korban – a szellemi igénytelenséget is jelentheti*. És ezúttal is meg kell állapítanunk, hogy sokat olvasó interjúalanyunk kifejezetten *tartózkodónak mutatkozott a (klasszikus) magyar irodalommal szemben*.

Ifjú iparművész (grafikus) interjúalanyunk (16. sz.) szintén nő, és ugyancsak a sokat olvasók közé tartozik, de az igényesebb típusból:

„Én mindennap olvasok. Mindennap van a kezemben könyv. [...] Úgy két-három órát olvasok naponta. [...] Ez úgy az átlag. [...] Most egy két nyelvű könyvet olvasok, aminek az egyik oldala német, a másik oldala meg magyar, mert szeretném fejleszteni a német tudásomat. Ez egy Erich Kästner regény. Egy tizenkét éves fiú fordította le, tehát elég kezdőnek számít, de nagyon profi lett a fordítás. Nagyon sokat tanulok belőle.”

„És az minnek köszönhető, hogy ennyi időt tudsz olvasásra szánni?”

„Rengeteget utazom, és az utazás közben meg

mindig felhasználom az időt. Útközben például már kiolvastam a Shakespeare-összest. [...] Nagyon szeretem a szépirodalmat és legutóbb [...] Gabriel [García] Márquez-könyveket olvastam. És azt az életrajzi regényt Gabriel Márqueztől, ami elég vastag volt, ezer oldalas, az mindig nálam volt. Elég sok mindent megtudtam. Márqueznak a nyelvezete elég speciális. Lehet, hogy ezt nem is tudnám mással párosítani. Meseszerű is egyben, meg reális. Érezni benne ezeket a hús-vér embereket, de mégis ilyen szürreális világa van. Tehát a reális és a szürreális kicsit ötvöződik nála, és ez érdekes érzéseket kelt bennem. Nagyon szeretem benne az embereket, a mentalitásukat. Én is hasonlóan érzem magam. Ezért is vonzódok a közép-amerikai és az amerikai irodalom iránt.”

„Szépirodalmi könyveket olvasol inkább vagy más könyv is előfordul a kezdedben?”

„Szépirodalmi regényeket is olvasok, de a pszichológiai vonal, az is nagyon leköti. [...] A Csikszentmihályi Mihálytól a Flow – az egyik kedvencem. És nagyon szeretem a hasonló témájú – a pszichológiai könyveket. Van egy folytatása, A fejlődés útjai. Ezt is nagyon szeretem...”

„Magyar íróktól vagy külföldi íróktól olvasol inkább?”

„Ez elég vegyes. A nővérem magyartanár, és ő szokott nekem ajánlani könyveket. Meg az édesanyám. Ő nagyon sokat olvas, és ezért ragadt ez rám is, mert tényleg, mindenünk megvan otthon, ami így fontos nekünk. [...]. Tehát nem mondanám, hogy csak magyart vagy csak külföldit, nagyon vegyes.”

„A környezetben mit látsz? Látsz még könyvet az emberek kezében?”

„Egyébként, nem nagyon. Elég ritka az, aki szépirodalmat olvas. Hacsak nem magyar szakos, és akkor kötelező. Tehát igen ritka. Mindig szoktak csodálkozni, hogy mennyit olvasok. Pedig szerintem magamhoz képest nem olvasok sokat. [...] És elég műveletlennek is tartom a korosztályomat emiatt.”

„Szerinted minek köszönhető, hogy a mai fiatalság keveset olvas?”

„Szerintem [...] ez a médiának a hatása. Biztos vagyok benne! Annyi minden, annyi felesleges információáramlást kapunk, hogy elvonja a figyelmet a lényegről.”

„Akkor ehhez van köze, hogy nincs a fiatalok kezében könyv?”

„Biztos. Biztos, hogy nagyon nagy hatással van. Meg ezek az internetes játékok is. Az öcsém elég sokat játszik interneten, és nem is tudom, szerintem a fél napját azzal tölti, hogy a haverjaival játszik a neten.”

Iparművész interjúalanyunk fenti nyilatkozatát azért idéztük hosszabban, mert nemcsak saját olvasói érdeklődéséről, a dél-amerikai irodalomhoz és a pszichológiai témákhoz való vonzódásáról mondott igényes mondatokat, hanem kifejtette a véleményét korosztálya szerinte sekélyes olvasáskultúrájáról, és a média (és az internetes játékok) kommercializáló hatásáról is. És ha már szóba került a fiatalok megcsappant olvasási kedve, mutassunk erre példákat saját vizsgálati csoportunkból is!

A 17. sz. interjúalany (egy 34 éves informatikus férfi) a következőképpen számol be olvasási szokásairól, illetve annak változásairól:

„Mivel a barátnőm elég sokat mozog ilyen pszichológiai, meg ilyen ezoterikus vonalon, ezért általában ilyen könyveket szoktam olvasgatni. És hogy milyen gyakran szoktam olvasni? Hát, mostanában azt veszem észre, hogy elkezdem olvasgatni, és nem fejezem be. Tehát elvesztem az érdeklődésemet félúton. [...] De semmilyen szakmait nem szoktam olvasni könyv formájában.”

A jelek szerint a pszichológiai jellegű és ezoterikus irodalom iránti érdeklődés nem csak a női nem sajátja: műszaki végzettségű férfi interjúalanyunk – igaz, hogy női hatásra – ugyan csak e műfajok kedvelője.⁸ Olvasói magatartása meglehetősen passzív: olvasmányait nem maga választja, csak kapja, és egyre gyakrabban elő-

fordul, hogy *abbahagyja* egy-egy könyv elolvasását. Ahogy ő fogalmaz: „*elvesztem az érdeklődésemet félúton*”. Immár visszatérő tapasztalatunkra rímelve ő is *elzárkózik a magyar szerzőktől* (egy nagy kedvenc, Szendi Gábor kivételével).

Egy másik műszaki érdeklődésű férfi (26 éves villamosmérnök, 15. sz. interjúalany) olvasástörténete sajátos pályát járt be, amely röviden a következőképpen foglalható össze. A fiatal villamosmérnök, aki – mint mondja – sohasem tartotta magát „nagy olvasónak”, *iskolás korának olvasottsági hiányosságait* (ami részben gyenge látásának volt tulajdonítható) *húszas éveinek derekán igyekszik pótolni*, így az indiános könyvekben, egykori kötelező olvasmányainak kései elolvasásában szinte újra éli kamaszkorát. Bizonyos mértékig az *angolszász háborús irodalom* bestsellerei és *Hemingway* is ezt a „retro” hangulatot erősíti. Ismételten megtapasztalhatjuk, hogy a *magyar irodalom iránti érdeklődés elmarad* a külföldi írók olvasása mögött.

A vizsgálati csoportban volt még egy olyan fiatalember (a 7. sz., 20 éves egyetemi hallgató), aki ugyancsak pótolni igyekszik tizenéves korának kimaradt olvasmányait: „*van otthon egy csomó könyv, és most behozok egy pár év lemaradást*” jelszóval az interjú idején *Fekete István Tüskevár* c. ifjúsági regényét olvasta (egy szakkönyv mellett).

Többen arról számoltak be, hogy olvasásra fordítható idejüket és energiáikat főleg a *szakmájuk szakirodalmának* az olvasása tölti ki. Közéjük tartozik egy vidéki város 35 éves biológia-kémia szakos középiskolai tanárnője is (5. sz. interjúalany):

„Könyveket szoktál olvasni?”

„*Igen, természettudományosakat. Ilyen egy szakbarbár ...*”

„Mi volt az utolsó könyv, amit olvastál?”

„*Az önző gén, de meg ne kérdezd, hogy ki írta.*”

„Meg tudod becsülni, hogy éves szinten hány könyvet szoktál elolvasni?”

„*Ezt nyári időszakra tudom neked megmondani, mert általában nyáron van időm olvasni. Az idei termésem 10–12 könyv.*”

„Ha nem szakirodalmat olvasol, [...], amikor csak úgy kedvtelésből olvasol, akkor mit olvasol?”

„*Szakácskönyveket szoktam. Igazából nem vagyok kibékülve a szépirodalommal. Elpuhultam. Gyerekkoromban mindent elolvastam és élveztem is. Mondjuk, akkor volt időm rá. Az anyám szerint arról voltam híres, hogy mindent elolvastam. Mostanában nem köt le. Amit még elolvasok, azok olyan történelmi témájú könyvek, mint pl. az ilyen keresztény összeesküvés-elméletek. A Hiram-kulcsot olvastam. Ezek szabadkőművesség, meg ilyen-olyan dolgok, meg a Bibliának olyan magyarázatai, ami az Egyháznak nem tetszik.*”

„Verseket olvasol?”

„*Nem szeretem a verseket.*”

Ahogy a fenti interjúrészletből kiderül, egy ifjúkori rendkívül aktív olvasói magatartás az interjúalany harmincas éveinek közepére pusztán a munkához szükséges *pragmatikus* olvasáskultúrára csupaszodott le, amelyet csak *szakácskönyvek* és az obskúrus „*történelmi*” olvasmányok egészítenek ki.

A *szakkönyvekre fókuszáló*, munka-, illetve tantárgycentrikus olvasói érdeklődés *egyetemi és főiskolai hallgató* interjúalanyainkra is jellemző volt, de nemcsak rájuk, hanem az egyetemen dolgozó idősebb kollégáikra is.

A 12. sz. interjúalany (38 éves férfi, diplomás oktatósszervező) arra is példa, hogy a munkaköri és a családi feladatok hogyan tudják *szinte teljesen elapasztani* az ifjúkori olvasási aktivitást:

„Könyvet olvasol-e?”

„*Keveset, de igen. Az a baj, hogy mire odaérek, hogy könyvet a kezembe vegyek, addigra elaluszom rajta. Tehát ilyen bekezdésenként olvasok könyvet, ez azt jelenti, hogy egy év alatt mondjuk, kettőt el bírok olvasni, kivéve a gyerekeimnek,*

illetve most még csak az egyiknek. A nagyobbik fiam, ő négy éves, ő nagyon szereti a könyveket, és vele mindig szoktunk. Ez nekem is az egyik legkedvesebb időtöltésem, meg neki is, hogy „könyvezünk”. Tudom, hogy kevés, hiányérzetem is van miatta, meg ilyen értelmiségi büntudatom is, bár nem vagyok értelmiségi, de olyan, hogy tudom, hogyan kéne, de nem megy.”

„Mikor változott ez ennyire meg? Magyar szakos voltál, elképzelhető, hogy olvastál több könyvet is, mondjuk egyetemista korodban?”

„Hát, igen, mondjuk ott a kötelezők is kiadnak annyit, amennyit a magam korabeli, műveltnek mondott olvasó, tehát ha egy magyar szakos azt elolvassa, akkor az már úgy számít, hogy a korosztályában sokat olvas. Ezeket elolvasgattam persze, aztán úgy valamikor eltűnt... Most is: könyvet venni nagyon szeretek, könyvet kapni nagyon szeretek, és mindig úgy elképzelem, hogy de jó lesz majd egyszer: lesz pár nap, amikor csak olvasásra tudom fordítani az időt, de hogy ez mikor lesz, nem tudom. Szóval, vannak az embernek ilyen álmai ...”

Sajátosnak mondható, hogy közel negyvenéves férfi interjúalanyunk – kétszakos bölcsész diplomával és egy doktori abszolutóriummal – nem tartja magát értelmiséginek. Vajon ez önbüntetésnek tekinthető (alacsony intenzitású, lényegében gyermekei által fenntartott olvasási aktivitása miatt), vagy éppen hogy e deficites identitástudat eredményezte a gyenge olvasási teljesítményt?

Visszatérve az egyetemistákhoz, vizsgáljuk meg közelebről a 11. sz. interjúalany (egy vidéki egyetem szociológia szakos hallgatónője) nyilatkozatát, aki saját olvasói érdeklődésének „elszakmásodásán” kívül társainak olvasási szokásairól is beszélt, és arról, hogy az olvasást ingerszegény tevékenységnek tartja:

„A hallgatótársaidnak az olvasási szokásai mennyire hasonlók a tiedhez vagy kilógsz-e a sorból valamennyire?”

„Szerintem homogenizálódtunk, ritkán van úgy, hogy – legalábbis, amit én észreveszek, – hogy valaki önszorgalomból és érdeklődésből olvas valamit. [...] Végül is, ami így kötelező, meg ajánlott, ugyanazokat olvassuk. [...] Szoktam könyvet hurcolászni magammal, és akkor, ami nem érdekel óra, azon elkezdem olvasni. Vagyunk egy páran, akik nagyon ilyen anti olvasók, de könyvmoly típus annyira azért nincs.”

„Szerinted mi lehet a mögött – mint szociológus hallgató, talán van erről elképzelésed –, hogy a hallgatók a lehető legkevesebbet olvasnak?”

„Egyrészt [ennek] van egy idő dimenziója. Valahol megértem, mert én is úgy vagyok vele mindig, hogy szeretnék leülni olvasni, de mégsem sikerül. De szerintem a másik meg az, hogy most már egyre több olyan élmény van, akár a mozi, a bulizás, bármi, [amitől] úgymond szürkébbnek tűnik az, hogy leülsz és elolvasol egy könyvet, mint amikor elmész egy buliba, mert akkor annyi inger ér, hogy nem is tudom ...”

„Tehát az olvasás ingerszegényebb, mint az egyéb tevékenységek, amiket most a hallgatók folytathatnak?”

„Olyan szempontból ingerszegényebb, mert ha elmész valahova, és nem csinálsz semmit, mégis folyamatosan jönnek az ingerek. Ha leülsz olvasni, akkor meg tulajdonképpen el kell rajta gondolkodnod, el kell képzelned, bele kell magadat élned. Ez valamilyen szinten nem kis energiabefektetés, de azért mégiscsak valahol dolgozol azért, hogy élvezd azt a könyvet. [...] Az, hogy leülsz elolvasni egy könyvet, nem olyan intenzív dolog, mint más.”

Sajátos vélekedést hallhattunk a fenti interjúrészletben az olvasás *ingerszegénységéről*, ami azért érdemel figyelmet, mert úgy tűnik, hogy nem egyedi, hanem – kialakulóban lévő? – korosztályvéleményről van szó: az olvasás ebben a rohanós, „bulizós” világban azért válik „szürke” és ingerszegény tevékenységgé, mert élvezéséért keményen meg kell dolgozni. Bezzeg az egyéb, „bulizós” szabadidős tevékenységek

során semmit sem kell tenni azért, hogy sodró erejű, intenzív élmények érjenek minket! Amióta olvasáskutatással foglalkozom, az olvasásnak – közmegegyezéssel – mindig is javára írtuk, hogy *kreativitást, újrateemtő fantáziát és individuális jellegű szellemi erőfeszítést igényel, illetve indukál*. Úgy látszik, hogy nemcsak az eszközhasználat, hanem az olvasási tevékenység társadalmi megítélése terén is paradigmaváltás készülődik: az újabb generációk szemében – a jelek szerint még az olvasó, értelmiségnek készülő rétegek megítélésében is – az válhat az olvasás hátrányává, ami korábban előnynek számított! Olyan tevékenységek lépnek az olvasás helyébe (vagy legalábbis kapnak az olvasásnál magasabb presztízsértéket), amelyeknek felfokozott inger- és élményvilága „munka nélkül”, közvetlenül is érzékelhető, „élvezhető”. Ebből a jelzésből is arra következtethetünk, hogy *Gerhard Schulze* német kultúrszociológus „*élménytársadalma*”⁹ immár Kelet-Közép-Európába is megérkezett! És felmerül a kérdés, hogy az „élménytársadalom” talaján nem válik-e könnyebbé a másik, az írást közvetítő digitális eszközök paradigmaváltása? A következő részben megpróbálunk közelebb kerülni a válaszhoz.

7. E-könyv vagy hagyományos könyv?

(„Lehet, hogy én leszek a legnagyobb e-book olvasó, de jelen pillanatban nem tudom elképzelni”)

Hogy a kétfajta könyvet össze tudjuk hasonlítani, először is tisztáznunk kellett, hogy az interjúalanyok mit értenek az „e-könyv” fogalmán. Az interjúkésztők olyan instrukciót kaptak, amely a fogalom rugalmas és tág kezelésére kérte fel őket, vagyis a nem hagyományos könyvtípusok: a számítógép monitorjára lehívott (letöltött), mobiltelefonon, táblagépen megjelenített, hangoskönyv formában publikált, és az ún. e-könyv olvasókon rögzített szövegek ismertetése és használatára egyaránt rákérdeztünk.

Előrebocsátjuk, hogy fiatal interjúalanyaink körében a tájékozottság és a tájékoztatlanúság furcsa egyvelegét tapasztaltuk: általában volt több-kevesebb fogalmuk ezekről az eszközökről, de tájékozottságuk (a számítógép monitorját és a hangos könyvet leszámítva) *csak kivételesen támaszkodott az újabb eszközök használati tapasztalatára*.

Előre kell bocsátanunk, hogy a tizenhét interjúalany közül négy nem tudott semmi használható információt mozgósítani az „e-könyv” fogalmának megmagyarázására. Az alábbi kisebb interjúrészletek csak ízelítőt kívánnak adni az új eszközökkel kapcsolatos magatartás legmarkánsabb megnyilvánulásaiából, a végén viszont összefoglaljuk a még kissé bizonytalan véleményrendszer legfontosabb elemeit. (Az alábbiakban az idézetek után az egyes interjúalanyok *könyvolvasói szokásainak* legfontosabb információit is feltüntettük, hogy látható legyen, a különböző eszközökről megfogalmazott vélemények az olvasói magatartás milyen talajából sarjadtak.)

„Most már, az elmúlt 1–2–3 hónapban olvastam először e-bookot, de azt is csak azért, mert [...] nem lehetett megvásárolni az adott könyvet sehol. [...] Egyébként csakis kizárólag könyv formában olvasom őket, tehát nem interneten vagy gépen keresztül.”

„És ez miért van?”

„Mert hát, Úristen, van az az érzés, hogy fogod a kezeden, nem kell bámulnod egy monitort, ami süti a szemedet! Egy könyvnek illata van, és megvan az a szokás, hogy lapozgatod, [...] lehet, hogy raksz rá egy számfüzet, [megjelölve], ahol épp tartasz. [...] saját története van a könyveknek. Ezért is szeretem jobban megvenni, mint kikölcsönözni. Ha tehetem, inkább megveszem őket. Mert az az emberekhez valahogy kapcsolódik és kötődik. Nem olyan, mint az e-book, amit szó szerint az egérrel mozgatsz, és mész felfelé, és lefelé. Nincs személyes kötődés.”

(1. sz. interjúalany, 24 éves egyetemi hallgató, aki sokat szokott olvasni, főleg hosszabb regé-

nyeket, ezoterikus, pszichológiai, idegen nyelvű stb. könyveket.)

„Mennyire jellemző az, hogy papír, illetve digitális formában olvasod ezeket a könyveket?”

„Többnyire [...] papír alapon, mivel ez elektronikus könyv még nem annyira elterjedt, és nem feltétlenül adják ki ezeket a könyveket digitalizáltan. Illetve ebből a szempontból hagyományosan szeretem, tehát szeretem megfogni, megérinteni a könyvet, aláhúzni, jegyzetelni. De ezt is csak bizonyos helyzetben, mert ha utazok, akkor digitalizálva szeretek olvasni. Hogyha otthon vagyok, és este van, és esik az eső, akkor hangulatossabb, hogyha egy könyvet fogok meg. [...] A szakirodalmat inkább preferálom elektronikusan, praktikussági okokból, mert gyorsan tudok keresni a különböző témakörök között.”

(2. sz. interjúalany, 30 éves közgazdász férfi, aki főleg vallási, történelmi, fantasztikus és tudományos könyveket olvas változó gyakorisággal.)”

„Az internet gyakorlatilag az egész világot le fogja nyelni, azt hiszem tehát minden fel fog kerülni az internetre és előbb-utóbb, minden elérhető lesz. [...] Mert, hogy ezen keresztül könnyebb lesz egyrészt megosztani az emberekkel [az információkat], másrészt befolyásolni őket ezáltal. De szerintem ez az e-book dolog jó, olyan szempontból, hogy a műveltséghez nagyon hozzá tud járulni, már ha valaki szeret olvasni. [...] Tehát nem érzem, hogy lenne különbség elektronikusan, digitális formában vagy mondjuk fizikailag a könyv formájában.”

(3. sz. interjúalany, 40 éves férfi közalkalmazott, aki a Szentírást naponta, szépirodalmi könyveket közepes gyakorisággal olvas.)

„Mit jelent számodra a fogalom, hogy e-book?”

„Nekem elsősorban a készüléket jelenti, amin el lehet olvasni könyveket. Kíváncsi vagyok,

hogy mennyire fog elterjedni. Szerintem nagyon jó ötlet, valószínűleg használni fogom, hogyha kicsit olcsóbb lesz, mert néha annyira nem tudom eldönteni, hogy mit vigyek magammal egy utazásra, mihez lesz kedvem, és akkor elcipelek 3–4 könyvet, és majdnem megszakadok. Praktikus ilyen szempontból. Persze egy könyvnek is van hangulata, érintése, jó leülni vele egy sarokba. Valószínűleg az e-bookot akkor használnám csak, hogyha utazok, akkor viszont nagyon-nagyon hasznos lenne. Arra is kíváncsi vagyok, hogy mennyire fárasztja a szemet, elvégre mégsem papír, hanem kijelző.

Hallottam még arról, hogy vannak az interneten is olyan portálok, ahol le lehet tölteni könyvet pénzért, és akkor az elektronikus formában már megvan. De ez nekem furcsa, ha már veszek könyvet, akkor az legyen megfogható, álljon a polcomon!”

(4. sz. interjúalany, 24 éves pszichológus nő, aki rendszeres olvasó, főleg a női sorsok és a külföldi irodalom érdeklik.)

„Számítógép monitorján olvastál már könyvet?”

„Nem szeretek gépen olvasni, ha nem muszáj. Kifolyik tőle a szemem.”

„Az a kütyü, az iPad, e-book. Ilyet használtál már?”

„Nem, de azt gondolom, hogy soha nem is használnám. Az a baj, hogy olyan fényes, és ha egész nap bámulom a monitort, pont elég az. Meg, szeretem a könyvnek az illatát, meg azt, hogy a kezembe veszem és lapozom és csörög. Szeretem azt az élményt, amikor valódi könyv van a kezemben.”

(8. sz. interjúalany, 31 éves közgazdász nő, aki gyakori olvasó, sci-fit és szépirodalmat olvas. Kedvence: Szabó Magda – a szaklapokon kívül.)

„Bármikor elő lehet venni bármelyik könyvet, ami fel van töltve rá, és szerintem azért a legtöbb ember úgy olvas sokszor, hogy egyszerre több

könyvet olvas, és a hangulatának megfelelően váltogatja ezeket, és nem kell magunkkal cipelni sok könyvet, és nem fognak szétesni, egyebek... Bár ugye ez most azt veti fel, hogy a könyvkiadásnak ehhez valamilyen szinten alkalmazkodnia kell, mert ugye ez mégis attól függetlenül egy termék, és ha nem is fizikai formájában, de elektronikus formában kellene tétitést biztosítani, de azt tudjuk, hogy ami egyszer megjelenik elektronikusan, az bármikor ellopható, és ingyenesen hozzáférhető, esetleg illegálisan, de hozzá lehet férni. Így a könyvkereskedelem egy kicsit zsákutcába kerül.”

„Szerinted többet olvasnál, ha lenne egy ilyen szerkezeted?”

„Eleinte biztos, illetve talán függ az alkalmazásaitól is, ha lehet, mondjuk szövegrészeket aláhúzni, megjelölni, úgy elmenteni, akkor biztos. Én általában szeretem ezeket az elemző, meg értelmező olvasásokat, amelyekben kiemelek részeket. Ez sokkal jobb, mert rendes nyomtatott könyvbe az ember nem szívesen írka bele, itt viszont igazából nem lesz nyoma.”

(9.sz. interjúalany, 33 éves férfi, kétdiplomás falusi pedagógus.)

„A tanulmányaim folytán ismerem azt az összefüggést, hogy azok a gyerekek mondjuk a kompetenciaméréseken jobban teljesítenek... Tehát kimutatható összefüggés van az otthoni könyvek száma és az akármilyen mérhető iskolai teljesítmény között.¹⁰ Na, most ezen úgy elméláztam, hogy miként nézne ki, hogy a letöltött e-bookok száma és a kompetencia-mérésbeli teljesítmény között vajon lesz-e összefüggés majd tíz év múlva vagy száz év múlva? Nem tudom...[...] Nagypapám írta ezt egyszer az önéletrajzában, hogy egyszer valamilyen polgári miliőbe jutott, ahol [...] nagyon sok könyv volt, és hogy az ember már azáltal műveltséget szerzett, hogy elolvasta a könyveknek csak a gerincét”

(12. sz. interjúalany, 38 éves férfi, egyetemi oktatásszervező, aki mostanában sokkal keveseb-

bet olvas, mint ifjúkorában.)

„Nem szeretem ezt a digitális könyvet. Tehát, én ellenzem, konkrétan. Tehát, én jobban szeretem, ha kezembe veszek egy könyvet. Akkor grafikus szemmel tudom, hogy megvan az eleje, szép borítója van stb. Szeretem az igényes dolgokat! Kicsit igénytelennek találok az internetes olvasást. [...] Bár szerintem mindenképpen jó dolog, ha valakinek van internete, és ha nem tud eljutni a könyvtárba, akkor nagyon hasznos dolognak tartom. Annak ellenére, hogy én [...] nem tudok olyan sok szöveget olvasni a neten. De azért szerintem az egész könyvtárat fel kellene valahogy rakni a netre!”

(16. sz. interjúalany, 27 éves iparművész nő, aki sokat és jó könyveket olvas.)

„(Az e-könyv) az a könyv, amit igazából nyomtatásban kapnál meg, ugye például egy könyvesboltban, [...] azt megkapod elektronikus formában. Én alapvetően ezt értem rajta. Tehát, hogy pdf formátumban van, vagy valamilyen e-bookban – Amazonas [!]formátumban, Kindleben, vagy a képernyődön, vagy a notebookodon, ez szerintem teljesen mindegy. Még ami plusz lehet egy ilyen e-booknál, hogy [...] lehet valamilyen szinten interaktív. Vannak benne olyan feladatok adott esetben, ami ... Tehát hogyha olyan könyvet olvasol, aminek a végén van egy teszt, és a könyvben ikszelgetsz, és akkor így a könyv végén kilesnéd, hogy sikerült-e, és ezt akarod el-sajátítani [...] Az volt az extra még benne, hogy amikor megvettem az e-bookot, akkor elgondolkodtam, hogy akkor azt hogyan akadályozzák meg, hogy én ezt átvigye a haveromnak? Amikor megkaptam az e-bookot, akkor pdf-ben kaptam meg, és a láblécen, minden egyes oldalon ott volt az, hogy „ezt a copyt...”, tehát, hogy ezt a másolatot, ezt csak – az én nevem oda volt írva – hogy nekem lett eladva, és zárójelben ott volt az e-mailcímem vagy valamilyen más azonosító is. [...] És ezzel valamilyen szinten elérik azt, hogy te ezt ne küldd el másnak.”

„És találkozta már olyan digitális eszközzel, amin könyvet lehet olvasni? Nem a tábla-PC-re gondolok most, hanem arra, ami csak könyvolvasásra alkalmas, és nincs háttérvilágítása.”

„Igen, az az Amazon–Kindle. Polarizálnak valamit, és akkor az megjelenik a képernyőn. Csak ez nem színes. De azt hiszem, lesz színes is, legalábbis azt hallottam. És a frissítési gyorsasága az lassú. [...] Ennek az internetnek nem jó a dispoint time-ja, azaz sokat nem lehet vele nagyon csinálni. De a Sanyi azt mondta nekem – és a Sanyi mindent tud –, hogy lassan jönnek azok az e-book readerok, amik egyrészt színesek, másrészt pedig jobban frissülnek. De nem láttam még, csak képen [...] Ez arra van kihegyezve, hogy felmész az Amazonra, megveszed az Amazon–Kindle-t, megkapod ötvenezer forintért, vagy 200-300 dollárért. Abban van egy internetes kapcsolat, egy mobilinternet. Teljesen le van korlátozva az e-book olvasásra. Van egy SIM-kártya belül, és az Amazon kötött egy világméretű szerződést az AT&T-vel, hogy mindenhol lehessen ezt a SIM-kártyát használni. És hogyha megveszel valamit a neten, akkor letölti neked automatikusan a te saját Kindle-dbe. De szerintem nem lesz ez az e-book reader nagyon elterjedt Magyarországon. Egész egyszerűen az igény szint miatt. Meg a lehetőségek miatt.”

„De hogyha nagyobb lenne a képernyője, akkor például egy Szendi Gábor könyvet szívesebben vennél e-bookban, mint könyvben?”

„Jelen pillanatban nem. De aztán ki tudja? Lehet, hogy rá lehet kapni erre a feelingre. Még csak most jött ki ez az iPad. Tehát most már nem is a „tablet-PC-nél” tartunk, hanem tulajdonképpen a nagyra méretezett telefonnál. Már ilyen 10-12 incheknél tartunk, meg a Samsung Galaxy Pad, meg ezek! Igazából még csak most jöttek ki, és már látom a Westendben az embereket, hogy ülnek középen a szökőkútnál egy iPaddal, és olvasnak.”

„Akkor ezek szerint meg fogják venni?”

„Hát, igen. Mert Magyarországon van egy ilyen réteg, akinek erre igénye van. De nem hiszem,

hogy ez nagy réteg. És nem hiszem, hogy egy magyar könyv meg tud élni így.”

(17. sz. interjúalany, 34 éves informatikus férfi, aki rendszertelenül olvas, egyre több könyvet hagy abba, és a pszichológia – életmód – ezoterika témakörök érdeklik elsősorban; kedvenc írója Szendi Gábor.)

Áttekintve a fenti kiragadott vélekedéseket, elsöknét talán azt állapíthatjuk meg, hogy interjúalanyainknak az e-könyvvel kapcsolatos ismereteik meglehetősen bizonytalanok. Hozzátehetjük, hogy a hiányos, illetve sematikus tudásanyagot egy-két professzionális szintű, eszközhasználaton csiszolódott vélemény egészíti ki.

Talán kissé meg is lepődhetünk, hogy a húsz- és harmincas éveikben járó, magasan kvalifikált fiatal generáció képviselői milyen erős ragaszkodással veszik körül a hagyományos könyvet, amellet, hogy mindannyian rendszeresen élnek a digitális kultúra különböző lehetőségeivel. Többen említik pozitívumként a könyvek világának a hangulatát, a könyvvel való félrevonulás intimitását, a könyvek és a (házi)könyvtárak történetiségét, kulturális státusszimbólum és életmód-kijelölő szerepét.¹¹ A legmarkánsabb benyomásunk arról támadt (erre vonatkozó utalást szinte valamennyi interjúban találtunk), hogy még a felnőtt fiatalok könyv-imázsában is milyen nagy szerepet játszik – szemben a digitális eszközök virtualitásával – a könyv „valódisága”, megfoghatósága, hogy lapozgatni, simogatni lehet, hogy illata¹² és (ami szerintem nagyon fontos) „eleje és vége” van, vagyis egy kis darab univerzumot képvisel. Tehát ismét a hagyományos írásos közlésmódokhoz kapcsolódó „egészlegesség”-érzetnek korábban is fel-felbukkanó kérdésével szembesülünk. (Zárójelben azért meg kell jegyeznünk, hogy a sok szép jelző, amivel az interjúalanyok felruházták a nyomtatott könyvet, kissé megkérdőjeleződik, ha tudatosítjuk: olvasói érdeklődésük néhány főntebb vázolt ideáltipikus vonása – fantasztikum, misztikum, ezotéria stb. – ugyancsak egyfajta virtuális világ felé mutat.)

A hagyományos könyvhöz való kötődéseket egészítsük ki az elektronikus írásközvetítő eszközökkel szemben felhozott általános kifogások (*szemnek ártalmas, drága, nem színes, feltörhetőségük és másolhatóságuk* miatt bajt hoznak a könyvkiadókra, stb.) talán legfontosabbikával: *nincs személyes kötődésünk* a szöveghordozóhoz, csak az „egér” közvetítésével és gombok nyomogatásával, tehát technikai eszközök közvetítésével tudunk „lapozni”. Ehhez szorosan kapcsolódik *Anne Mangel* norvég kutató tapasztalata *Tószegi Zsuzsanna* tolmácsolásában: „a könyvolvasáshoz kapcsolódó mozdulatok, műveletek (a könyv kézben tartása, lapozás stb.) segítik, ezzel szemben a képernyős olvasáshoz kapcsolódók (egérkattintás, görgetés stb.) gátolják a figyelem összpontosítását. [...] A képernyőről való olvasás során az olvasó nem érzékeli az olvasott mű fizikai valóságát és alkotórészeinek egészlegességét – ez bizonyos újfajta gondolkodásmód kialakulását idézi elő.”¹³

Interjú vizsgálatunk tapasztalatai tökéletesen megerősítik *Anne Mangel* kutatási eredményét. S hogy ama bizonyos újfajta gondolkodásmód részének kell-e tekinteni azt a korábban idézett véleményt, mely szerint az olvasás immár szürke és ingerszegény tevékenységnek számít, ezt még nem tudhatjuk pontosan.¹⁴

De nem lenne teljes a kép, ha nem említénék meg a *digitális olvasásmódok előnyeit hangoztató* véleményeket. Így például az *e-könyvről* és „társairól” többen gondolják, hogy *praktikus* (például azért, mert sok könyvet tudnak rajta tárolni, utazás esetén nem kell egy kisebb könyvtárt magunkkal cipelni); *környezetvédő* (mert nem kell a papírkészítéshez erdőket kivágni); *nagy műveltséganyagot tesz könnyen elérhetővé*; könnyű a tárolt szövegekben a *keresés* és az elektronikus úton történő *kiemelés*, vannak már *szemkímélő* és *színes*, valamint *interaktív* változatok is stb. Ezért többen – olyanok is, akik egyébként markánsan a hagyományos könyvet részesítik előnyben – elképzelhetőnek tartják, hogy ha *olcsóbbak* lesznek, ők is *használni fogják* az e-könyvet és „testvéreit”, sőt azt is feltételezik egyesek, hogy ezek az eszközök –

legalábbis átmenetileg – *az olvasási kedvet is felporzódíthatik*.

A digitális kultúra és az internet rohamos terjedése nyilván javítja az e-könyv jövője esélyeit, ezt az interjúalanyok is nyomatékosan átérzik, de ugyanakkor még jól érzékelhetően kötődnek az ismeretszerzés/olvasás hagyományos, papírra nyomtatott formáihoz is. Ez a kötődés az igényesebb fiatal olvasókban is olyan erős, hogy az e-book készítőknél a jövőben szinte a lehetetlenre kell vállalkozniuk: sikerük érdekében *a papíralapú könyvhöz lehetőleg jobban hasonlító elektronikus szerkezetet kell létrehozniuk!* Interjúalanyaink részéről az a vélemény is elhangzott, hogy minden fejlesztés ellenére az elektronikus olvasóeszközök jövője magyarországi hatókörre csak egy *szűk, sznob rétegre* prognosztizálható.

A hangoskönyvnek alig akadt lelkes híve a vizsgálati csoportban. Általában egyszer-egyszer, autós utazás közben hallottak ilyet, és úgy gondolják, hogy a műfaj nem nekik, hanem a nem olvasó öregeknek, gyengén látóknak stb. való. Érdekes volt az egyik interjúalany véleménye, akinek pedig pozitív élménye fűződött a hangos könyvhöz: „de így utólag sokkal kevesebb maradt meg belőle, mint egy olyan könyvből, amit olvastam” (4. sz.).

Végezetül válaszadóink zöme (beleértve egy aktív könyvtárs „öninterjúját” is) nem valami „kiszorítósdiában”, hanem valamilyen funkcionális *munkamegosztásban* látja a jövőt: eszerint *digitálisan* fogjuk olvasni a szakirodalmat, az utazás idejére szánt olvasmányokat, a rövidebb közleményeket és rész-információkat; ugyanakkor a szépirodalmat (főleg a regényeket), a hosszabb és teljességre törekvő közleményeket pedig inkább hagyományos, *papíralapú* köntösben.

Beérkezett: 2012. július 10.

Jegyzetek

1. A vizsgálat a Közép-Európai Innovációs Központ (KEIK) megrendelésére készült, és a hasonló című kutatási jelen-

tés rövidített változata. Köszönöm a KEIK munkatársainak, Csiki Anitának és Schranz Gábornak a kitartó inspirációt és a kutatás során nyújtott minden segítségüket!

2. Néhány olvasással foglalkozó, az ezredforduló után megjelent közlemények közül, a megjelenés sorrendjében:

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. 2. kiad. Bp. : OSZK, 2000. 228 p. <http://lh.uw.hu/E/gereben.pdf>;

VÁRI Péter et al.: Felnőtt írásbeliség-vizsgálat = Iskolakultúra, 2001. 5. sz. 3–20. p.

GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. 4. köt. Határterületek. (Szerk.: Horváth Tibor és Papp István) Bp. : Osiris, 2002. 17–50. p.

HARCSA István – SEBŐK Csilla: Életmód – időmérleg. A népesség időfelhasználása 1986/1987-ben és 1999/2000-ben. Bp. : KSH, 2001. 197 p.

GEREBEN Ferenc: Olvasáskultúránk az ezredfordulón = Tiszatáj, 2002. 2. sz. 61–72. p.

KAMARÁS István: Olvasó a határon. Az iskola a határon fogadtatásának és befogadásának vizsgálata. Bp. : Pont K., 2002. 259 p.

GEREBEN Ferenc – NAGY Attila: Korábbi és újabb adalékok Magyarország olvasás- és értéktérképéhez. In: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. (Szerk.: Ábrahám Barna et al.) Piliscsaba : PPKÉ-BTK, 2003. 257–280. p.

NAGY Attila: Háttal a jövőnek? Középiszólások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Bp. : OSZK ; Gondolat K., 2003. 217 p.

FALUSSY Béla: Az időfelhasználás metszetei. Bp. : Új Mandátum K., 2004. 194 p.

GEREBEN Ferenc: Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosság-tudata. Bp. : Lucidus K., 2005. 215 p.

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról = Könyvtári Figyelő, 2006. 1. sz. 31–44. p. <http://www.ki.oszk.hu/kfarchiv/2006/1/nagy.html>

KAMARÁS István: Az irodalmi mű befogadása. (Szociológiai és szociálpszichológiai megközelítés) Bp. Gondolat K., 2007. 319 p.

NAGY Attila: Olvasás és értékrend (Változási tendenciák az olvasási szokásokban) = Könyvtári Figyelő, 2007. 1. sz. 9–27. p. – <http://www.ki.oszk.hu/kf/e107plugins/content/content.php?content.37>

NAGY Attila: Észak-Európa vagy Balkán? (Tájékoztatósi

irányok olvasáskultúránk számára a PISA 2006 ürügyén) = Könyvtári Figyelő, 2008. 2. sz. 222–232. p. http://www.ki.oszk.hu/kf/e107_plugins/content.php

NAGY Attila: Közelebb az olvasás és értékrend összefüggéseinek felderítéséhez = Valóság, 2008. 12. sz. 61–70. p.

PÉTERFI Rita: Az olvasás-szövegértésről két nemzetközi vizsgálat kapcsán. A PIRLS- és PISA-vizsgálatok magyar vonatkozásai = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2008. 5. sz. 16–24. p.

Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.): Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Bp. : Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2009. 151 p.

Gereben Ferenc (szerk.): Vallásosság és kultúra. Bp. : Faludi Ferenc Akadémia, 2009. 379, 2 p.

KAMARÁS István: Vallásosság, habitus, ízlés. (Kutatási jelentés) Bp. : Loisir K., 2009. 147 p.

GEREBEN Ferenc: A Vajdaság (és Tóthfalu) helye a Kárpát-medence magyar olvasáskultúrájában = Könyvtári Figyelő, 2010. 1. sz. 71–84. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/a-vajdasag-es-tothfalu-helye-a-karpat-medence-magyar-olasaskulturajaban/>

GERGELY Ferenc – EÖRSI Júlia: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Bp. : OSZK ; Cognitive, 2010. (Kézirat)

Szávai Ilona (szerk.) Az olvasás védelmében. Bp. : Pont K., 2010. 185 (7) p.

NAGY Attila: Lehetünk-e ismét emelkedő nemzet? PISA 2009: eredmények, összefüggések. = Könyvtári Figyelő, 2011. 1. sz. 75–80. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2011/04/lehetunk-ismet-emelkedo-nemzet-pisa-2009-es-eredmenyek-ossze-fuggesek/>

Hagyományos és digitális olvasási szokások. Fókuszcsoportos interjúk elemzése. Bp. : KEIK, 2011. (Kézirat)

Nagy Attila-Imre Angéla-Köntös Nelli. (szerk.) Az olvasás esszantárgyi feladat. Szombathely : HUNRA ; Savaria University Press, , 2011. 291 p. <http://mek.oszk.hu/10600/10605>

3. Tószegi Zsuzsanna véleménye szerint a könyvnyomtatás feltalálása kisebb változást jelentett az írásos adathordozók történetében (ugyanis a kódex és a nyomtatvány egyaránt „könyv”), mint a digitális információhordozók megjelenése a másfélezer éves könyvhöz képest. (TÓSZEGI Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez = Könyv és Nevelés, 2009. 4. 28. p.)

4. Például NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógéphasználat = Könyvtári Figyelő, 2006. 1. sz.

- 31–44. p., SZÉKELY András: Az internethasználat kapcsolata az egyén életminőségével, kapcsolataival – az új világ kihívása. In: Magyar lelkiállapot 2008. (Szerk.: Kopp Mária). Bp. : Semmelweis K., 2008. 406–414. p., CSEPELI György – PRAZSÁK Gergő: Örök visszatérés? Társadalom az információs korban. Bp. : Jószyöveg Műhely, 2010. 240 p.
5. Az interjúkészítők a Faludi Ferenc Akadémia keretében működő *Fiatal Vallás- és Értékszociológusok Körének* tagjaiból kerültek ki; név szerint: *Bodacz-Nagy Boróka, Boda Zsuzsanna, Lukács Ágnes, Németh Nóra, Prehoda Anna, Szalay-Hodován Anna*. Problémaérzékeny hozzáállásuk és élet közeli eseteírásaik sokat segítettek abban, hogy számomra a több generációval fiatalabb interjúalanyok információs életvilága megközelíthetővé váljék. Köszönöm alapos munkájukat! Köszönöm továbbá *Piroska Lilla* könyvtáros „öninterjút”, amelyben a kétfajta olvasásmód közkönyvtári megjelenése kapott plasztikus leírást.
6. Jelen – rövidített – dolgozatunkban *nem tudunk minden felsorolt témára kitérni*, a hangsúlyt – az informálódási szokások mellett – a címben jelölt digitális és hagyományos olvasásmódokra helyeztük.
- A rövidítési kényszernek nemcsak egyes témák, hanem az *interjúk szövegének egyes részletei* is áldozatul estek, az elemzés azonban igyekszik interpretálni az interjúkban felmerült fontosabb témákat.
7. Szakmai megoszlásuk meglehetősen változatosan alakult: volt közöttük magas szintű közalkalmazott, nemzetközi téren foglalkoztatott közgazdász, kutató pszichológus, természettudományos tárgyakat tanító középiskolai tanár, magyar szakot végzett egyetemi oktatósszervező, közgazdász menedzser, villamosmérnök, két diplomával falun tanító szakiskolai tanár, tanító szakos főiskolai hallgató, informatikus; iparművész; szociológia szakos egyetemi hallgató és tanársegéd.
8. Ugyancsak férfi a 9. sz. (falusi pedagógus) interjúalanyunk, aki az olvasmányait tudakoló kérdésre így válaszolt: „Az utóbbi időben posztmodern vagy egy kicsit *misztikus, spirituális* beütésű könyveket.” Példaként pedig *Paul Auster* és *Paulo Coelho* említi.
9. SCHULZE, Gerhard: A Német Szövetségi Köztársaság kulturális átalakulása. In: Wessely Anna (szerk.): A kultúra szociológiája. Bp. Osiris K., 1998. 186–204.p., továbbá SCHULZE, G.: Die Erlebnisgesellschaft. Kulturosoziologie der Gegenwart. 3. Aufl. Frankfurt ; New York: Campus Verl., 1993. 765 p.
10. A házikönyvtár státuszjelölő szerepéről lásd ANDOR Mihály: A könyv mint a kulturális tőke mutatója = Iskolakultúra, 1999. 11. sz. 62–70. p.
11. Öt interjúban történt ezekre konkrét utalás.
12. Négy említést kapott.
13. TÓSZEGI Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez = Könyv és Nevelés, 2009. 4. sz. 33–34. p.
14. Lásd a Könyvolvasási szokások című részben a 11. számú interjú részletét!

Ötven éve kezdődött a szombathelyi népművelő-könyvtáros képzés

1962 őszén indult Szombathelyen a népművelő-könyvtáros képzés, majd tíz évre rá, 1972-ben a tanár szakkal párosított főiskolai könyvtárosképzés.

2002-ben, a kreditrendszer bevezetésével párhuzamosan a szak az informatikus könyvtáros nevet kapta. 2006-ban ezen a néven alapképzés (BA), 2009-ben pedig mesterképzés (MA) indult.

A Savaria Egyetemi Központ (SEK) erre az alkalomra meghívta az egykori hallgatókat, hogy közösen visszatekintsenek az elmúlt fél évszázadon, megosszák egymással szakmai tapasztalataikat, meséljenek pályájukról: kinek hogy alakult az élete.

Az egykori népművelő-könyvtár szakosokat dr. Csider Sándor köszöntötte, és közösen elültették a kultúra élő fáját, egy tölgyfát, Szombathely városának ajándékát. A kétnapos rendezvény egyik szimbolikus programja volt a faültetés. Felavatták a hajdani főigazgató, Szalay László tiszteletére készíttette emléktáblát is.

(Forrás: http://www.vasnepe.hu/hirek/20120914_kultura_faja_szombathely_valamint_Muranyi_Peter_hire_alapjan)